

MƏTNŞÜNASLIQ

*N.Bəkirov. Molla Cümə əsərlərinin ərəb əlifbası ilə köçürülmüş əlyazmalarının qrafik xüsusiyyətləri (Sənədlər və əsərləri əsasında)
// Əlyazmalar yanmır, 2022, № 1 (14), s.192-197.*

UOT: 09.

Novruz Bəkirov

*AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu,
Bakı ş., İstiqlaliyyət küç. 26
e-mail: bekirov.novruz@mail.ru*

MOLLA CÜMƏ ƏSƏRLƏRİNİN ƏRƏB ƏLİFBASI İLƏ KÖÇÜRÜLMÜŞ ƏLYAZMALARININ QRAFİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ *(Sənədlər və əsərləri əsasında)*

Xülasə

Məqalədə Molla Cümə əsərlərinin yeni əldə edilmiş əlyazma nüsxələri və AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanan nüsxə geniş tədqiq edilmişdir. Molla Cümənin yaradıcılığı Azərbaycan tarixinin çox mürəkkəb və ziddiyyətli dövründən keçir. XIX əsrin sonları-XX əsrin əvvəllərində yaşayıb yaratmış şair Azərbaycan poeziyasının inkişafında mühüm rol oynamışdır. Molla Cümə əsərlərini əsasən dövrünün tələbinə uyğun olaraq ərəb əlifbasında yazmışdır. O, şeirlərində beş hecalıdan on altı hecalıyaqədər müxtəlif forma və janrlarda, məzmunca zəngin poetik əsərlər yaratmışdır. Şairin yaratdığı əsərlər klassik şərq poetikasında özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə seçilməkdədir. Molla Cümə şair, novator sənətkar, həm də xalq aşığı kimi tanınmışdır, onun yaratdığı əsərlər aktuallığında qalmaqdadır.

Açar sözlər: Molla Cümə, əlyazma, qrafik xüsusiyyətlər, ərəb

Giriş

Öz bəstələri ilə el şənliklərindəki çıxışları şairi gənc yaşlarından aşiq kimi məşhurlaşdırmışdır. Şair çıxışlarında fikirlərini xalqla bölüşərdi. Molla Cümə xalq qarşısındakı çıxışlarında Azərbaycanın digər tanınmış şair və aşıqların sözlərini də ifa edərdi. Beləliklə, şair Molla Cümə xalq arasında hörmət qazanır, nüfuz sahibi olur, həm aşiq kimi məşhurlaşır.

Molla Cümə ədəbi yaradıcılıq fəaliyyətini davam etdirir, sadə dildə, oxunaqlı əsərlər yaratmağa başlayır. Onun yaratdığı əsərlər dillər əzbərinə çevrilir, xalq arasında dildən-dilə ötürülür, məşhurlaşır. Şair gəraylı, qoşma, təniz, divani, müxəmməs, bayatı, deyişmə, qəzəl, eləcə də dastan və başqa janrlarda oxunaqlı əsərlər yaratmışdır.

Molla Cümənin əlyazma nüsxələrini təhlil edərkən bəzən eyni hərfin bir neçə yazılış forması, bəzi hallarda ərəb yazılış qaydalarına zidd yazı formalarına yol verilməsi və sair xüsusiyyətlərə rast gəlinir. Əlyazma nüsxələrində qrafik xüsusiyyətlərinə görə dodaqlanan saitlər (o, ö, u, ü) söz əvvəlində "əlif+vav" birləşməsi ilə ifadə olunmuşdur və s.

Məqələnin əsas mətn hissəsində Molla Cümə əsərlərinin qrafik xüsusiyyətləri əlyazma nüsxələrdən çoxsaylı sübutlar gətirilməklə geniş təhlil olunur. Təhlilə əsasən şairin AMEA Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan B-1937/3562 şifrəli əlyazma nüsxəsi və tədqiqat zamanı tərəfimizdən aşkar edilərək Əlyazmalar İnstitutuna təhvil verilən D-1020/1,2,3,4 şifrəli dörd əlyazma dəftəri cəlb edilmişdir.

Molla Cümə şeirlərinin yer aldığı əlyazma nüsxələrində sait səslər dörd hərflə yazılır. "A" səsinə sözün əvvəlində ifadə etmək üçün "əlif" hərfinin üzərinə "i" məddə işarəsi qoyulmuş, bəzi hallarda isə məddə işarəsi qoyulmadan "əlif" hərfi ilə ifadə edilmişdir: آخر – axır [1, 2a]; أجوب – açub [1, 2b]; اياخ – ayax [1, 16a]; اى – ay [1, 8a]; اچ – aç [1, 7b]; الدو – aldu [1, 40a]; اغا – ağa [1, 38b]; الى – ali [1, 22a]; اج – ac [2, 30b]; اشيق – aşiq [2, 26a]; ايرى – ayrı [1, 46b]; ال – al [2, 46a]; امان – aman [3, 2a]; اخيدان – axıdan [3, 5b]; اشيكار – aşikar [3, 248a]; اتش – atəş [3, 95b]; اب – ab [3, 283a]; اپردى – apardı [3, 278b]; اغاج – ağac [3, 46b]; اغيز – ağız [4, 1a]; اه – ah [4, 78b]; الوب – alub [4, 33b]; ار – ar [4, 28a]; التى – altı [4, 95]; اختار – axtar [4, 90b]; اداش – adaş [5, 192a]; ازاد – azad [5, 99b]; اشنا – aşına [5, 201a]; ايدىن – aydın [1, 193b].

Nüsxələrdə "a" səsi söz əvvəlində həm də "ع" (eyn) və "ا" (əlif) birləşməsi ilə ifadə olunmuşdur. Bu hərflər birləşməsi də uzun "a" səsinə bildirir. Lakin bəzi yerlərdə ərəb yazı qaydalarına zidd olaraq "əlif" hərfinin üzərinə "i" məddə işarəsi qoyularaq verilmişdir: ألم – aləm [4, 65a]; اشيق – aşiq [4, 101b]; آقبت – aqibət [3, 85a]; آسى – asi [3, 82b]; آقيل – aqıl [2, 45a].

"A" saiti söz ortasında "ا" (əlif) hərfi ilə göstərilmişdir. Lakin nüsxələrdə bəzən bu qayda pozularaq "ا" (əlif) hərfi verilməmişdir: ظرفت – zarafat [1, 24b]; جفاكار – cəfakar [1, 38b]; يالوارير – yalvarır [1, 65a]; پنهان – pünhan [2, 44a]; قرر – qərar [2, 36b]; قردش – qardaş [2, 15a]; مرال – maral [3, 193b]; ستمكار – sitəmkar [4, 2b]; درمن – dərman [4, 1b]; احوال – əhval [4, 10b]; سقال – saqqal [4, 20a]; قپو – qapu [4, 52b]; داش – daş [5, 12a]; سلطان – sultan [5, 232b]; زمانه – zamanə [5, 153a]; يواش – yavaş [2, 16a].

"A" saiti söz sonunda həm "ا" (əlif) ilə, həm də "ه" (hə) ilə ifadə olunmuşdur: قوجا – qoca [1, 12a]; يولونده – yolunda [1, 6b]; باشا – başa [1, 26a]; دونه – dünya [1, 15b]; درياده – dərayada [3, 186a]; صاخله – saxla [3, 171a]; تماشه – tamaşa [3, 188b]; قاره – qara [4, 73a]; باغيشله – bağışla [4, 65b]; شاماما – şamama [4, 91a]; باغلارده – bağlarda [4, 86b]; هوا – hava [4, 82a]; دويسه – duysa [4, 110a]; بيوفا – bivəfa [4, 94b]; لامپا – lampa [4, 104a]; اچسه – açsa [5, 6a]; دوستمه – dostuma [1, 61b].

"Ə" saiti sözün əvvəlində ya "ا" (əlif), ya da "ع" (eyn) hərfləri ilə yazılmışdır: الوان – əlvən [1, 11a]; ال – əl [1, 9b]; اغيار – ağyar [1, 7b]; افغان – əfğan [1, 11a]; عنبر – ənber [2, 72a];

عزيز - əziz [2, 70b]; عرش - ərş [2, 18a]; عفو - əfv [3, 79b]; ازل - əzəl [3, 79b]; عرض - ərz [3, 211a]; احباب - əhbab [3, 190a]; عربستان - Ərəbistan [3, 130b]; علاج - əlac [4, 47a]; اللى - əlli [3, 217b]; ادب - ədəb [5, 37a]; عقل - əql [5, 93a]; عيب - əbəs [5, 13b]; اطراف - ətraf [5, 10b] və s.

“Ə” saiti bəzən söz ortasında “ه” (hə) hərfi ilə ifadə olunmuşdur. Bəzən də bu səs “ا” (əlif) ilə də göstərilir: عاجيزه - acizəm [1, 2a]; دليلار - dilbər [1, 1b]; كزمه سون - gəzməsün [1, 7a]; حسرات - həsrət [1, 184a]; قسمت - qismət [1, 100b]; گره - gərək [2, 46a]; منده - məndən [1, 186b]; محله سينده - məhləsində [2, 60a]; كله جك - gələcək [3, 59b]; خانه سينده - xanəsində [3, 217b]; فتنه لار - fitnələr [3, 216a]; همده ميم - həmdəmim [4, 37b]; تازه دن - tazədən [4, 30a]; گوزله ديم - gözlədim [4, 63a]; بخته وار - bəxtəvər [4, 47b]; چوره ك - çörək [5, 225a]; گوزه ل - gözəl [5, 59b].

Qeyd etməliyik ki, bəzən “ə” saiti söz ortasında “ی” (yə) hərfi ilə də ifadə olunmuşdur: سندن - səndən [1, 7a]; ديرمان - dərman [1, 7b]; جیوان - cavan [1, 94a]; ديرد - dərd [1, 4b]; فيغان - fəğan [1, 100b]; فيلك - fələk [1, 98a].

Əlyazma nüsxələrində “ə” saiti söz ortasında “ع” (eyn) hərfi ilə işarələnmişdir: طاعت - taət [1, 25b]; لعل - ləl [1, 10a]; نعره - nəre [3, 178a]; معنا - mənə [3, 171b]; معشوق - məşuq [3, 139a]; كعبه - Kəbə [5, 10b]; تعريف - tərif [4, 80a]; وعده - vadə [5, 241a]; طعنه - tənə [5, 28b]; شفاعة - şəfaət [5, 14a]; نعت - nət [5, 12b] və s.

Əlyazma nüsxələrində “ə” saitin söz ortasında ifadəsi üçün heç bir işarə və hərfdən istifadə olunmur: ورديش - vərdis [1, 34b]; درد - dərd [1, 80b]; ترلان - tərən [1, 46a]; فلک - fələk [1, 88a]; ووسوه - vəsvəsə [1, 88b]; دلبر - dilbər [2, 58a]; خلوت - xəlvət [2, 56a]; خسته - xəstə [2, 74a]; دفتر - dəftər [2, 66b]; بخت - bəxt [3, 21a]; محشر - məşşər [2, 76b]; درگاه - dərğah [3, 79b]; رحم - rəhm [3, 218a]; شجر - şəcər [3, 215a]; محبوب - məhbub [3, 211b]; حريف - hərif [3, 297a]; زرخدان - zərəxdan [3, 287a]; کنار - kənar [3, 302b]; نظردن - nəzərdən [4, 15a]; همدم - həmdəm [4, 39b]; لشكر - ləşkər [4, 38a]; سنسيز - sənsiz [4, 58a]; چكوب - çəküb [5, 10b]; كرامندن - kərəmindən [5, 8a]; مملكت - məmləkət [5, 60a]; منبر - minbər [5, 38b]; سبب - səbəb [5, 85a]; روان - rəvan [5, 78b]; بنفشه - bənəfşə [5, 61b] və s.

Sözlərin sonunda “ə” səsi “ه” (hə) işarəsi ilə, bəzən isə “ا” (əlif) hərfi ilə yazılmışdır: ايتمه - etmə [1, 4a]; اولكه - ölkə [1, 5b]; ديردینه - dərdisinə [1, 21a]; نيجه - necə [1, 10a]; اينجه - incə [1, 41]; گوزيمه - gözüme [1, 39a]; كيتمه - getmə [1, 28b]; جومه يه - Cüməyə [1, 53b]; منه - mənə [1, 78b]; كيمسه - kimsə [2, 20b]; فناده - fənədə [3, 63a]; نامه - namə [3, 26a]; گوكلره - göklərə [3, 80b]; قريته - qürbətə [3, 86b]; ديوانه - divanə [3, 141a]; چاره - çarə [3, 220a]; دشمنه - düşməne [3, 211b]; اوسته - üstə [4, 30b]; تازه - tazə [4, 3a]; بوسه - busə [4, 45a]; شعله - şölə [4, 43b]; اشاره - işarə [4, 58a]; عاشقه - aşiqə [4, 52b]; بيچاره - biçarə [4, 78b]; فتنه - fitnə [4, 73a]; هجرانه - hicranə [4, 97a]; شانه - şanə [5, 10b]; پاره - parə [5, 75b]; افغانه - əfğanə [5, 62a]; زمانه - zəmanə [5, 157a].

“E” saiti sözün əvvəlində “əlif” və “əlif+yə” hərf birləşməsi ilə ifadə olunmuşdur: ايلر - eylər [1, 21a]; اش - eş [1, 19]; ايتمه - etmə [1, 13b]; ايل - el [4, 25a]; ايشيت - eşit [3, 23a]; ايشيدوبدر - eşidübdür [5, 61a]; ايدمه - edəlim [5, 28b].

“E” saiti söz əvvəlində “ع” (eyn) hərfi ilə də ifadə olunmuşdur: عيب - eyb [5, 151a]; عين - eyn [5, 5a]; عشق - eşq [1, 28b].

Söz ortasında “e” səsi “ی” (yə) hərfi ilə göstərilmişdir: نيجه - neçə [1, 30a]; هيچ - heç [1, 7a]; ديمه - demə [1, 26b]; گيجه - gecə [1, 72b]; ويرسون - versün [1, 34a]; وير - ver [1, 81a];

سیودا – sevda [1, 73b]; ییر – yer [3, 110b]; بیله – belə [1, 84b]; تیز – tez [1, 83a]; گیدوب – gedüb [4, 2a]; کیف – kef [3, 129a]; ویرم – vermərəm [4, 3b].

“E” səsi bəzən hərfisiz də ifadə olunmuşdur: یدتی – yeddi [1, 5b]; میدان – meydan [1, 4b]; ییر – yer [1, 17a]; چشم – çeşm [1, 16b]; بش – beş [3, 100a]; مهمان – mehman [1, 25a]; میل – meyl [3, 142a]; دمیثم – demişəm [3, 135a]; کچوبدور – keçübdür [3, 221b]; نجه – necə [4, 68a]; کدیرم – gedirəm [4, 38a]; سویلیر – sevilir [4, 14a]; هچ – heç [4, 80b]; سیر – seyr [4, 69b]; شیخ – şeyx [4, 71a].

“İ” saiti də eynilə “e” səsi kimi söz əvvəlində “əlif+yə” hərf birləşməsi ilə ifadə olunmuşdur: ایچنده – içəndə [1, 5b]; ایمان – iman [1, 3b]; ایکنجی – ikinci [1, 4a]; ایستر – istər [1, 11a]; ایش – iş [1, 8b]; ایکی – iki [1, 7b]; ایشله ییر – işləyər [1, 21a]; ایسته – istə [1, 76b]; ایتردیم – itirdim [1, 71a]; ایللر – illər [1, 63a]; ایپ – ip [3, 79b]; ایچر – içər [1, 100a]; ایکر می – iyirmi [3, 82b]; ایترم – itürmərəm [4, 16b]; ایستر – istər [4, 43a]; ایله – ilə [4, 40a]; ایسته سون – istəsün [4, 81b]; ایچلمیش – içilmiş [1, 57a]; ایراغ – irağ [4, 94a]; ایستدیم – istədim [5, 10b]; ایچره – içrə [5, 25b].

Bəzi hallarda söz əvvəlində “i” səsinə ifadə etmək üçün yalnız “əlif” hərfindən istifadə olunmuşdur: اسمن – ismin [1, 13a]; ایشلمه – işləmə [1, 23a]; انجه – incə [1, 65b]; ایسترəm – istərəm [1, 58b]; امداد – imdad [2, 70a]; ایسته – istə [3, 21a]; ایشلر – işlər [3, 177a]; ایچره – içrə [3, 45a] və s.

“İ” səsi bəzi sözlərin əvvəlində “ع” (eyn) hərfi ilə göstərilmişdir: عزت – izzət [3, 71a]; عبرت – ibrət [1, 25b]; عصمت – ismət [5, 5b]; عشو – işvə [5, 10a].

“İ” və “ı” səsləri söz ortasında “ی” (ye) hərfi ilə göstərilmişdir. Bəzən də bu səsin söz ortasında heç bir hərfə ifadə olunmadığını da görürük: قامتن – qamətin [1, 3a]; بیچاره – biçarə [1, 2a]; جانک – canın [1, 4b]; اغلیان – ağlıyan [1, 3b]; یاراشغی – yaraşığı [1, 8a]; یارش – yarış [1, 11a]; یتردم – yetirdim [1, 16a]; گلین – gəlin [1, 15b]; جمالین – cəmalın [1, 35b]; حکمت – hikmət [1, 19a]; آخر – axır [1, 19a]; کافر – kafir [1, 54b]; قزل – qızıl [1, 46a]; جانم – canım [1, 61a]; عزیز – əziz [3, 98b]; آیرلیق – ayrılıq [3, 143a]; ساکن – sakın [3, 130a]; قارشما – qarşıma [3, 103b]; اهلیدور – əhlidür [3, 184a]; چخدی – çıxdı [3, 274b]; قسمت – qismət [3, 247b]; بلدوم – bildüm [4, 1a]; چاشدم – çaşdım [3, 282b]; عقلم – aqlım [3, 280a]; داشدم – daşdım [4, 16b]; حالım – halım [4, 38b]; گزلین – gizlin [5, 62a]; دانشما – danışma [5, 75b]; سرلی – sirli [5, 178a]; حالک – halın [3, 225a].

Söz sonunda “i” və “ı” səsləri yalnız “ی” (yə) hərfi ilə ifadə olunmuşdur: قاشلاری – qaşları [1, 7a]; طبیبی – təbibî [1, 6b]; بارماغی – barmağı [1, 10a]; ایکی – iki [1, 9b]; ایندی – indi [1, 24a]; محالی – mahalı [1, 22b]; احوالینی – əhvalını [1, 18a]; سرلریمی – sirlərimi [1, 40b]; منی – mənî [1, 52a]; آلتی – altı [1, 49a]; رəvanı – rəvanı [2, 17b]; چکدی – çəkdi [1, 14a]; الدی – aldı [1, 13a]; یaxşı – yaxşı [1, 24a]; yaşlı – yaşlı [1, 21a]; دərdی – dərdi [1, 119b]; münacatı [3, 61a]; لالەلی – lələli [3, 190b]; öteri – öteri [3, 262a]; məskəni [3, 209b]; rüxsarı [4, 48a]; yaralı – yaralı [4, 58a]; iyirmi [4, 51a]; apardı [4, 64b]; bəri – bəri [4, 61a]; halı – halı [5, 13a]; gövdəsi [4, 67b]; saldı [5, 150b]; içdi [5, 164a]; dəli – dəli [5, 172a]; cəlladı [5, 166b]; dağı [5, 192a]; fikri [5, 185a]; adı [5, 185b]; əhvalı [5, 213a].

Əlyazma nüsxələrində dodaqlanan saitlər (o, ö, u, ü) söz əvvəlində “əlif+vav” birləşməsi ilə ifadə olunmuşdur: oxşar – oxşar [1, 6a]; ustad – ustad [1, 4a]; üç [1, 9b]; üstündən [1, 8a]; oxunur [1, 19a]; olub [1, 16b]; ulu [1, 14a]; özüm [1, 51b]; üstə [1, 38a]; öldür [1, 27b]; oyanmaz [1, 75a]; oxuram [1, 58b]; oğul [1, 55a]; özünü [2, 54b]; oldu

[3, 129a]; اولیالار – övliyalər [3, 101b]; اوتن – ötən [3, 155a]; اوچون – üçün [3, 193a]; اوزکه – özgə [3, 175b]; اوندان – ondan [3, 165a]; اوخ – ox [3, 223a]; اوشاق – uşaq [3, 217b]; اولسه – olsa [4, 14b]; اوخیان – oxuyan [3, 263a]; اوغرون – oğrun [4, 31b]; اوزور – üzür [4, 26a]; اومید – ümid [4, 99b]; اوستوم – üstüm [4, 53a]; اود – od [5, 61b]; اولکه لر – ölkələr [4, 100a]; اوزاق – uzaq [5, 75b]; اوتانوب – utanub [5, 64a]; اوقو – oqu [5, 213a].

Söz əvvəlində “a”, “ü”, “ö” saitlərini ifadə etmək üçün bəzən “ع” (eyn) hərfindən də istifadə olunmuşdur: عنوان – ünvan [3, 88]; عقباً – üqba [3, 42]; عمر – ömr [1, 28] və s.

Dodaqlanan saitlər söz ortasında əsasən “و” (vav) hərfi ilə işarələnmişdir: مورد – murad [1, 3a]; گوزل – gözəl [1, 2b]; گون – gün [1, 5a]; کونول – könül [1, 3b]; تودکون – tökdün [1, 15a]; چودخور – xub [1, 11b]; دوست – dust [1, 23b]; دوقوز – doqquz [1, 21a]; خوش – xoş [1, 37a]; چودخور – çoxdur [1, 62a]; بیلورم – bilürəm [1, 69a]; کچور – keçür [2, 67a]; اغلایوب – ağlayub [2, 66b]; یاندوربودور – yandurubdur [1, 95a]; گوزدن – gözden [3, 105a]; دومان – duman [1, 103a]; آچوب – açub [3, 143a]; جومرد – comərd [3, 38b]; الدوم – aldum [3, 189b]; بوغولدی – boğuldu [3, 171b]; گورمدیم – görmədim [4, 4a]; دوشدوم – düşdüm [3, 218b]; قالخور – qalxur [4, 31b]; ویروب – verüb [4, 8a]; چکوب – çəküb [4, 64b]; قوربان – qurban [4, 35a]; یولدان – yoldan [4, 73b]; یولداش – yoldaş [5, 10b]; خوبلر – xublar [5, 79a]; اغلادوب – ağladub [5, 75b]; قیلوب – qılub [5, 174a].

Bəzən dodaqlanan saitlərin varlığı ُ (zəmmə) ilə də göstərilmişdir. Bəzən isə heç bir işarədən istifadə edilmədən ifadə olunduğunun şahidi oluruz: مولا – molla [1, 14a]; مختصر – müxtəsər [1, 1b]; دنیا – dünya [1, 21a]; مختار – muxtar [1, 19b]; پنهان – pünhan [1, 27a]; جمعه – cümə [1, 21b]; اوخُر – oxur [2, 70a]; سوب – sevüb [2, 66a]; حرمت – hörmət [3, 78b]; زلیخا – Züleyxa [3, 63a]; مراد – murad [3, 100a]; دشمن – düşmən [3, 80b]; تحفه – töhfə [3, 302a]; گلر – güllər [3, 263b]; ظلم – zülm [3, 185a]; قربان – qurban [3, 334b]; هنر – hünər [4, 11a]; سليمان – Süleyman [4, 27b]; کهنه – köhnə [4, 13a]; شکر – şükr [4, 38]; کونل – könül [4, 34b]; گوزلر – gözlər [4, 53a]; زلف – zülf [4, 91b]; گل – gül [4, 67a]; مصطفى – Mustafa [5, 2b]; سبحان – Sübhan [5, 163a]; مژگان – müjgan [5, 41a]; بلبل – bülbül [5, 179b]; محنت – möhnət [5, 174a]; گناه – günah [5, 212a]; صحبت – söhbət [5, 204b].

Söz sonunda dodaqlanan saitlər ya “و” (vav) hərfi ilə, ya da “ی” (ya) hərfi ilə ifadə olunmuşdur: ظلمی – zülmü [1, 24a]; یولی – yolu [1, 24b]; بو – bu [2, 6a]; ملکی – mülkü [1, 5a]; کونکلی – könlü [1, 26a]; اوغلینی – oğlunu [1, 33b]; دوندی – döndü [1, 32a]; آهو – ahu [1, 28a]; قاتلو – qanlu [1, 40b]; مخلوقی – məxluqu [1, 35a]; یوزو – yüzü [1, 46b]; ابرو – əbru [1, 52b]; عمری – ömrü [1, 48a]; یاندو – yandu [3, 122a]; یوزیکی – yüzünü [3, 118b]; کرو – gerü [2, 28a]; قورخو – qorxu [3, 144b]; حسرتونی – həsrətünü [3, 171a]; بوغولدی – boğuldu [3, 150a]; نوری – nuru [3, 209b]; گونی – günü [3, 177a]; دوندو – döndü [3, 327b]; گوندوزو – gündüzü [3, 307b]; گوزی – gözü [3, 28a]; اوزی – özü [4, 39a]; اودی – odu [4, 32b]; دوندی – döndü [4, 93a]; دوزی – doğru [4, 65a]; اووچو – ovçu [4, 109b]; صولدی – soldu [4, 106b]; قولى – qolu [5, 4a]; کدی – güldü [4, 112a]; یولو – yolu [5, 10b]; طوغری – toğru [5, 7b]; کرو – gerü [5, 83a]; چوکدی – çökdi [1, 22b].

Nəticə

Məqalənin yazılmasına AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan nüsxələr cəlb edilmişdir. Onlardan: 1. Molla Cümə. Şeyrlər. Əlyazma. ƏYİ. Şifri: B-1937/3562, s. 300; 2. Molla Cümə. Şeyrlər. Əlyazma. ƏYİ. Şifri: D 1020/1, 2, 3, 4 [1-s.

187; 2-s. 80; 3-s. 130; 4-s. 288]. Qeyd edilən əlyazmalar *XIX əsrin ikinci yarısı XX əsrin əvvəllərində müəllif tərəfindən ərəb qrafikasında yazılmışdır.*

Əlyazma nüsxələr tərəfindən təhlil edilərkən ilk növbədə şairin zəngin ədəbi irsinin şahidi olur. Bundan əlavə əlyazmaları oxuyarkən buradakı bir çox şeirlərin qeyri-mətbu olması faktı ilə də qarşılaşırıq. Bundan əlavə Molla Cümə əsərlərinin aktuallığı bu gün xalq tərəfindən onun şair, novator sənətkar, həm də xalq aşığı kimi tanınmasına dəlalət edir. .

Şairin yaratdığı əsərlər dil üslubu ilə xüsusilə seçilməkdədir. Belə ki, tərəfindən tədqiq edilmiş əsərlərdə sözləri qrafik xüsusiyyətlərinə nəzər yetirsək, burada daha çox əski sözlərə rast gəlinir. Şairin əsərlərində Azərbaycan dilinin tarixiliyi, qədimliyi və zənginliyi daha çox diqqəti cəlb edir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Molla Cümə. Şeirlər. Əlyazma. ƏYİ. Şifri: B-1937/3562, s.300;
2. Molla Cümə. Şeirlər. Əlyazma. ƏYİ. Şifri: D 1020/1, 2, 3, 4(1-s. 187; 2-s. 80; 3-s. 130; 4-s. 288).

Novruz Bakirov

Graphic features of the manuscripts of the works of Molla Juma rewritten on arabic graphics (based on documents and works)

The article is devoted to the graphic features of the manuscripts of the works of Molla Juma, stored at the Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli ANAS. They are below the following: B-1937; D-1020 (1); D-1020 (2); D-1020 (3); D-1020 (4).

The mentioned manuscripts were written in Arabic graphics in the second half of the XIX-early XX century by the author himself. When analyzing handwritten copies, we first of all become witnesses of the poet's rich literary heritage. In addition, reading the manuscripts, we also come across the fact that many of the author's poems have not yet been published. The relevance of Molla Juma's works today testifies to his recognition by the people as a poet, an innovator artist and a lover of the people. The poet's works are distinguished by their style of writing. When studying the graphic features of the manuscripts of the works of Molla Juma, we witness that there are many archaic words in the text. It should be noted that the historicity, antiquity and richness of the Azerbaijani language attract more attention in the poet's works.

Key words: *Molla Juma, manuscript, poems, features, Arabic graphics*

Filologiya üzrə elmlər doktoru, dosent

Paşa Kərimov tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.